

ZICHTBAAR
ONZICHTBAAR

Bedelen in onze samenleving

ZICHT BAAR

**Mieke Schrooten
Pascal Debruyne
Harm Deleu (red.)**

ONZICHT BAAR

| OWL PRESS |

INHOUD

1. Bedelen: een zichtbaar fenomeen, een onzichtbare realiteit	7	11. Navigeren tussen zorg en veiligheid: politiepraktijken rond bedelen	183
<i>Mieke Schrooten, Pascal Debruyne, Harm Deleu</i>		<i>Harm Deleu, Mieke Schrooten, Pascal Debruyne</i>	
2. Bedelpraktijken in historisch perspectief: over opmerkelijke continuïteit	21	12. Sociaal werk met mensen die bedelen: navigeren op de naad van sociaal recht en migratierecht	203
<i>Hans Grymonprez</i>		<i>Pascal Debruyne, Harm Deleu, Mieke Schrooten</i>	
3. Bedelen in beeld: over leven aan de rand van de samenleving	39	13. Bedelen herbekeken: over grenzen, beleid en bestaansrecht	223
<i>Pascal Debruyne, Harm Deleu, Mieke Schrooten</i>		<i>Harm Deleu, Pascal Debruyne, Mieke Schrooten</i>	
4. Hoe een verbod op armoede tot 1,2 miljoen euro aan bedelboetes leidde. Een empirisch onderzoek naar bedelverboden in Nederland	59	Slotreflectie	231
<i>Els Schipaanboord, Stefan van Tongeren, Michel Vols</i>		<i>Filip Keymeulen</i>	
5. Bedelreglementen vanuit een mensenrechtenperspectief	77	Een woord van dank	242
<i>Michiel Commère, Laurent Fastrez, Iris Halfants</i>		Auteursoverzicht	244
6. Het criminaliseren van bedelen en buitenslapen in Nederland	95	Literatuur	249
<i>Marloes van Noorloos, Jan de Vries</i>			
7. Een ruimtelijk perspectief op bedelen in de Brusselse Vijfhoek	111		
<i>Nele Maes, Robin De Ridder</i>			
8. De huisvestingssituatie van mensen die bedelen	133		
<i>Stef Adriaenssens, Teodora Soare</i>			
9. Kinderen en bedelarij: naar een kinderrechtencultuur in beleid, praktijk en onderzoek	149		
<i>Rozelien Van Erdeghem, Maryse De Waele, Zeno Nols</i>			
10. Een transnationale blik op bedelen	165		
<i>Mieke Schrooten, Pascal Debruyne, Harm Deleu</i>			

1. Bedelen: een zichtbaar fenomeen, een onzichtbare realiteit

Mieke Schrooten
Pascal Debruyne
Harm Deleu

Brussel, een doordeweekse ochtend in november.

De stad ontwaakt in haar gebruikelijke ritme. Trams rinkelen door de straten, mensen haasten zich naar hun werk, kinderen verdwijnen achter schoolpoorten. Op de hoek van een winkelstraat zit een vrouw gehurkt op een deken. Voor zich houdt ze een kartonnen bordje omhoog: *'J'ai faim'*. Haar blik is afwezig. Voorbijgangers vertragen nauwelijks. Enkele blikken, een zeldzaam muntstuk. De stad dendert voort.

Even verder, op de lege trappen van de Kunstberg, springt een sticker in het oog. Op een witte achtergrond staan in zwarte letters de woorden *'J'existe'* – 'ik besta'. Ze blijven hangen als een tegenstem in een omgeving die zelden luistert. Wat betekent het om te bestaan in een stad die voortdurend beweegt, maar zelden stilstaat bij wie zich aan haar randen bevindt?

Dit boek is een uitnodiging om anders te kijken naar bedelen. Bedelen is een van de meest zichtbare praktijken in de publieke ruimte van onze steden, en tegelijk een van de minst begrepen fenomenen. Wie zijn de mensen die we dagelijks zien zitten op straathoeken, bij metro-uitgangen of in winkelstraten? Wat weten we werkelijk over hen, behalve dat ze bedelen?

Mensen die bedelen, tonen ons werelden die vaak onzichtbaar blijven: werelden van relaties en zorg, van veerkracht en kwetsbaarheid, van structurele uitsluiting én van alledaagse vindingrijkheid. Met dit boek willen we voorbij de zichtbare praktijk van bedelen kijken en de achterliggende ervaringen, relaties en uitdagingen blootleggen die vaak aan het oog onttrokken blijven. We maken ruimte voor de ervaringen van mensen die bedelen, maar ook voor de perspectieven van sociaal werkers, buurtbewoners, beleidsmakers en anderen die zich met dit thema geconfronteerd zien.

Bedelen als sociaal fenomeen

Bedelarij is geen randverschijnsel. Het vindt plaats in de publieke ruimte en is tegelijk maatschappelijk relevant en controversieel. Beleidsmakers, sociaal werkers, winkeliers, bewoners en mensen die bedelen, kijken elk vanuit andere perspectieven naar hetzelfde fenomeen. Bedelen roept morele vragen op over geven, verantwoordelijkheid en solidariteit, vragen die in een neoliberale discours extra beladen zijn. De publieke ruimte is daarbij de plek bij uitstek waar spanningen samenkomen: tussen nabijheid en afstand, tussen ontmoeten en ontwijken, tussen kijken en weggijken.

In dit boek hanteren we een brede benadering van bedelen: bedelen als informele activiteit in de (semi)publieke ruimte waarbij iemand al dan niet expliciet een beroep doet op giften van voorbijgangers. Die gift kan materieel of financieel zijn. Bedelen gebeurt soms zittend met een kartonnen bordje, soms via korte conversaties of een (al dan niet gestandaardiseerd) verhaal.

We besteden ook aandacht aan praktijken op de rand van bedelarij: kranten aanbieden, straatmuziek, autoramen poetsen aan een verkeerslicht of de verkoop van kleine producten, zoals papieren zakdoekjes. Deze praktijken worden niet altijd als bedelen (h)erkend, maar maken deel uit van een informele economie waarin wederkerigheid niet altijd duidelijk is en die vaak gecombineerd wordt met (passief) bedelen. Voor velen helpen deze praktijken hun menselijke waardigheid te bewaren in omstandigheden die dat voortdurend bedreigen en de wisselvallige inkomsten uit bedelen te compenseren in een tijd waarin geld steeds vaker digitaal circuleert.

In navolging van het Brusselse werkveld kiezen wij voor een contextgevoelige benadering. We beschouwen bedelen als informele inkomensstrategie in een complexe sociaal-economische realiteit. Zoals een sociaal werker het samenvatte: 'Voor sommigen is het werk, voor anderen een wanhoopsdaad. Voor velen is het beide.'

Als het gaat over bedelen, worden vaak typologieën gebruikt. Een bekende is het onderscheid tussen passief bedelen (bijvoorbeeld zitten met een kartonnen bekertje), actief bedelen (mensen aanspreken, zich verplaatsen) en agressief bedelen (intimiderend gedrag). Die labels lijken houvast te bieden, maar zeggen weinig over motieven of context en riskeren reductie en moralisering.

De urgentie rond dit thema is groot. Sinds jaar en dag zijn de armoedecijfers in België en Nederland hardnekkig, migratie wordt complexer, huisvesting steeds moeilijker bereikbaar. Informele overlevingsstrategieën zoals bedelen zijn kwetsbaar, zeker in tijden van toenemende sociale ongelijkheid, verhardend beleid en publieke stigmatisering. In dat licht moeten we niet alleen onze kennis over bedelarij verdiepen, maar ook onze maatschappelijke reacties erop in vraag stellen.

Wie zijn de mensen die bedelen?

Er bestaat geen 'typische' bedelaar. In het publieke en politieke discours circuleren nochtans hardnekkige beelden: de verslaafde zwerver, de misleidende moeder met kind, de georganiseerde bende. Vooral dat laatste beeld wordt regelmatig gekoppeld aan specifieke etnisch-culturele groepen. Ook media versterken deze stereotiepe voorstellingen door extreme of emotioneel geladen beelden te tonen: de moeder met baby, het kind met een zielige blik, of juist beelden die mensen die bedelen criminaliseren en reduceren tot passieve slachtoffers, bijvoorbeeld door foto's van geïmproviseerde hutten in een kleinschalige 'sloppenwijk'. Politieke discoursen bouwen hierop voort en associëren mensen die bedelen met overlast, onveiligheid en wanorde.

Deze simplificerende beelden laten weinig ruimte voor de complexe werkelijkheid van bedelen, waarin uiteenlopende motieven, levenslopen en omstandigheden een rol spelen. Ze dragen bij aan stigmatisering en

versterken het wij-zijdenken. Bovendien legitimeren ze vaak repressieve beleidsmaatregelen en maken het moeilijker om bedelen als een sociaal ingebed fenomeen te benaderen. Ze laten ook weinig ruimte voor nuance of de stem van mensen die bedelen zélf.

Tegenover deze simplificerende en stigmatiserende beelden staat een werkelijkheid die veel complexer en genuanceerder is. Dit boek maakt die diversiteit zichtbaar en toont hoe uiteenlopend de profielen en levensverhalen zijn van mensen die bedelen. De realiteit is veelstemmig. Migranten uit Oost-Europa, gezinnen in circulaire migratie die zich tijdelijk in een stad vestigen, mensen met en zonder wettig verblijf, jonge moeders met kinderen, ouderen met gezondheidsproblemen, burgers die door een opeenstapeling van tegenslagen op de straat belanden. Sommigen ‘verkiezen’ de straat boven bestaande opvangsystemen om de regie te houden over hun eigen leven; anderen combineren bedelen met tijdelijke arbeid of informele opdrachten. Autonomie speelt, zo tonen de verhalen, steeds een rol en staat soms onder druk door de manier waarop maatschappelijke dienstverlening werkt.

Ook binnen groepen die vaak als homogeen worden gezien, is er heel wat ‘diversiteit binnen de diversiteit’. Die diversiteit is niet alleen sociaal of etnisch, maar ook temporeel. Sommigen verblijven tijdelijk in de stad, anderen al jarenlang. Sommigen bedelen tijdelijk uit noodzaak, anderen raken verstrikt in langdurige precariteit. Sommigen hebben toegang tot hulpverlening, anderen blijven onder de radar en zijn afhankelijk van informele netwerken. Ook de motieven om te bedelen variëren: economische nood, uitsluiting van rechten, maar ook als bijverdienste of voor het sociaal contact. De verhalen van mensen tonen alvast dat bedelen vaak geen echte keuze is, maar een uitweg bij gebrek aan alternatieven.

Bedelende mensen bestaan niet alleen in de publieke ruimte, maar ook in netwerken van familieleden, vrienden en kennissen – soms dichtbij, vaak op afstand. Hun bestaan is verweven met anderen, en hun beslissingen

zijn vaak ingebed in die sociale context. Deze mensen tonen ons hoe migratie, armoede en uitsluiting zich niet beperken tot het individu, maar hele families en gemeenschappen raken.

Transnationale migratie zorgt voor hybride situaties: circulaire migratie en tijdelijke verblijven passen niet in klassieke modellen van hoe de verzorgingsstaat werkt, en worden daardoor vaak genegeerd of verkeerd begrepen. Zoals later in dit boek aan bod komt, bewegen EU-burgers zich vrij binnen Europa, maar een duurzaam verblijfsrecht is gekoppeld aan een reeks voorwaarden én noodzakelijke handvatten, zoals huisvesting. Bij gebrek eraan vallen mensen soms buiten de geijkte ondersteuningssystemen. Of ze verliezen hun werk en het dak boven hun hoofd, en komen zonder sociaal vangnet te zitten. Zij zien bedelen soms als een van de weinige haalbare manieren om in hun basisbehoeften te voorzien.

Tussen reguleren en ondersteunen

Bedelen raakt aan fundamentele maatschappelijke spanningsvelden: armoede, uitsluiting, migratie en precare huisvestingssituaties. Het roept vragen op over veiligheid, orde, solidariteit en het gebruik van de publieke ruimte. De beleidsreacties variëren van regulering en sanctionering tot omkadering en hulpverlening. In sommige gemeenten en op sommige momenten werd bedelen expliciet verboden in bepaalde zones, bijvoorbeeld in commerciële centra of bij toeristische trekpleisters. Op andere plaatsen worden samenwerkingsverbanden opgezet tussen hulp- en stadsdiensten. Vooral waar kinderen betrokken zijn, loopt de scheidslijn tussen bescherming en repressie scherp door het beleid.

Tegelijk ontstaan spanningen tussen bestuursniveaus: lokale besturen zoeken snelle antwoorden op ervaren overlast; federale en gewestelijke instanties dragen bevoegdheden voor armoedebestrijding, migratie en huisvesting. In de praktijk worden zichtbaarheidskwesties sneller aangepakt

dan structurele oorzaken. Zonder structurele alternatieven (betaalbare huisvesting, toegankelijke gezondheidszorg, stabiele verblijfs- en sociaalrechtelijke statuten) blijft de wisselwerking tussen zichtbaarheid en onzichtbaarheid alvast hardnekkig.

Gebundelde stemmen, gedeelde inzichten

Dit boek groeide uit bijna vier jaar praktijkgericht onderzoek in Brussel. We spraken met mensen die bedelen en volgden sommigen van hen gedurende langere tijd, waardoor we niet alleen situaties, maar ook veranderingen en evoluties konden begrijpen. Daarnaast observeerden we op verschillende plekken in de stad waar bedelen plaatsvindt en analyseerden we registratiegegevens van sociaalwerkorganisaties. In lerende netwerken gingen sociaal werkers, hulp- en stadsdiensten, politie, handelaars en onderzoekers met elkaar in dialoog. Deze meervoudige aanpak maakte het mogelijk om bedelen te begrijpen in context en tijd. De gesprekken brachten spanningen en blinde vlekken aan het licht, maar leverden ook concrete aanknopingspunten op voor praktijk en beleid: hoe met hen werken zonder te stigmatiseren, hoe nabij zijn en tegelijk begrenzend, hoe samenwerking organiseren over sectoren en bestuursniveaus heen?

Hoewel het onderzoek verankerd is in de Brusselse context, reiken de bevindingen verder. Bedelen is immers geen louter Brussels fenomeen. Daarom vroegen we diverse auteurs om bij te dragen aan dit boek. Door uiteenlopende stemmen en perspectieven – historisch, juridisch, sociaal, stedelijk en transnationaal – te bundelen, ontstaat een veelstemmig portret van bedelen. Elk hoofdstuk verkent het fenomeen vanuit een eigen invalshoek en draagt bij aan een rijker en genuanceerder begrip.

Hoofdstuk 2 opent met een historische blik. Hans Grymonprez plaatst bedelen in een breed historisch perspectief. Hij laat zien hoe bedelpraktijken

en maatschappelijke reacties door de eeuwen heen opvallend constant zijn gebleven. Het hoofdstuk toont bovendien hoe oude mechanismen van uitsluiting en stigmatisering nog steeds doorwerken in hedendaags beleid en publieke debatten. Grymonprez maakt duidelijk dat historische beelden van bedelaars niet zomaar verdwenen zijn, maar blijven resoneren in hoe samenlevingen vandaag omgaan met kwetsbaarheid en sociale mobiliteit.

Daarna verschuift de aandacht naar het heden. **Hoofdstuk 3** brengt de actuele realiteit van bedelen in beeld. Pascal Debruyne, Harm Deleu en Mieke Schrooten tonen aan hoe hardnekkige stereotypen en dominante beeldvorming vaak haaks staan op de dagelijkse ervaringen van mensen die bedelen. Het hoofdstuk maakt inzichtelijk dat bedelen niet losstaat van structurele armoede, uitsluiting en migratiebeleid dat drempels verhoogt, en dat het vaak een laatste redmiddel is in een context van beperkte alternatieven.

Hoofdstuk 4 van Els Schipaanboord, Stefan van Tongeren en Michel Vols onderzoekt hoe Nederlandse steden, ondanks de afschaffing van het landelijke bedelverbod in 2000, opnieuw lokale verboden invoeren. Het hoofdstuk laat zien hoe deze hercriminalisering leidt tot boetes, gebiedsverboden en soms zelfs vrijheidsstraffen. Tegelijk wijzen de auteurs op een voorzichtige trendbreuk: in enkele steden wordt het bedelverbod afgeschaft of niet langer gehandhaafd, wat wijst op groeiende twijfel over strafrechtelijke antwoorden op armoede.

Ook in België blijkt het juridisch kader problematisch. In **hoofdstuk 5** tonen Laurent Fastrez, Michiel Commère en Iris Halflants aan dat ook in België bijna de helft van de lokale bedelreglementen niet strookt met fundamentele juridische principes en mensenrechten. Algemene en specifieke verboden gaan vaak te ver en treffen vooral mensen die afhankelijk zijn van bedelen om te overleven. Tegelijkertijd stellen het Europees Hof voor de Rechten van de Mens en de Raad van State grenzen aan wat gemeenten mogen verbieden, met bescherming van menselijke waardigheid als uitgangspunt.

Marloes van Noorloos en Jan de Vries onderzoeken in **hoofdstuk 6** welke spanningen de criminalisering van bedelen en buitenslapen in Nederland oproept tussen openbare orde, mensenrechten en strafrechtelijke beginselen. De auteurs tonen, mede op basis van recente mensenrechtenuitspraken, dat bedelen en buitenslapen zelden 'strafwaardig' gedrag zijn, maar eerder uitdrukking van structurele uitsluiting. Zij pleiten voor beleid dat armoede en dakloosheid niet langer als ordeproblemen behandelt, maar als sociale en mensenrechtelijke kwesties.

Na deze juridische en normatieve kaders volgt een analyse van hoe stedelijke ruimte en beleid de praktijk van bedelen vormgeven. **Hoofdstuk 7** biedt die ruimtelijke blik. Nele Maes en Robin De Ridder onderzoeken hoe mensen in de Brusselse binnenstad hun bedelplek kiezen en hoe ruimtelijke factoren, regelgeving en informele verdringing hun aanwezigheid in de publieke ruimte beïnvloeden. Het hoofdstuk pleit voor meer aandacht voor de impact van stadsplanning en beleid op de mogelijkheden van kwetsbare groepen om de publieke ruimte te gebruiken, en roept op tot een mensvriendelijker benadering van bedelarij in het stedelijk ontwerp.

Hoofdstuk 8, geschreven door Stef Adriaenssens en Teodora Soare, brengt op basis van een survey bij 358 mensen die bedelen de nauwe verwevenheid tussen bedelen, dakloosheid en precaire huisvesting in Brussel in beeld. Hun bevindingen zijn confronterend: meer dan de helft van de respondenten slaapt op straat, anderen verblijven vooral in onveilige of tijdelijke huisvesting. Het hoofdstuk laat zien hoe het gebrek aan stabiele huisvesting zowel oorzaak als gevolg is van bedelarij, en mensen gevangenhoudt in een vicieuze cirkel van uitsluiting.

Hierna richten we de blik op kinderen. **Hoofdstuk 9** van Rozelien Van Erdeghem, Maryse De Waele en Zeno Nols gaat na hoe kinderrechten richting kunnen geven aan het denken over kinderen die betrokken zijn bij bedelarij. Vanuit het Kinderrechtenverdrag pleiten de auteurs voor een kritische en verbindende benadering die bescherming, participatie en

voorzieningen in balans brengt. Het hoofdstuk roept op tot een kindercultuur waarin beleid, praktijk en onderzoek structureel vertrekken van kinderrechten en de stemmen van kinderen en ouders centraal staan.

In **hoofdstuk 10** wijzen Mieke Schrooten, Pascal Debruyne en Harm Deleu erop dat bedelen vaak geen individuele keuze is, maar een dynamische familie- en overlevingsstrategie die zich uitstrekt over landsgrenzen heen. Migratie, armoede, gezinsvorming en zorg op afstand komen samen in het leven van gezinnen die bedelen. De auteurs tonen hoe rollen, verantwoordelijkheden en geldstromen binnen transnationale families voortdurend veranderen, en hoe structurele barrières en beleid de keuzes en kwetsbaarheden van deze gezinnen bepalen.

De praktijk van ordehandhaving rond bedelen komt aan bod in **hoofdstuk 11**, waarin Harm Deleu, Mieke Schrooten en Pascal Debruyne in gesprek gaan met twee ervaren politiepraktijkmensen uit Brussel en Utrecht. Het hoofdstuk laat zien hoe zij bedelen als sociaal fenomeen benaderen, eerder dan een puur veiligheidsprobleem. Hun verhalen illustreren dat samenwerking met hulpverlening, kennis van de leefwereld van straatbewoners en het zoeken naar duurzame oplossingen essentieel zijn. Tegelijk beperken structurele grenzen en beleidskeuzes de handelingsruimte van de politie.

Tot slot verschuift de aandacht naar sociaal werkers. **Hoofdstuk 12**, van Pascal Debruyne, Harm Deleu en Mieke Schrooten, toont hoe sociaal werkers dagelijks navigeren door een complex doolhof van sociale en migratierechten in het ondersteunen van mobiele Unieburgers uit Oost-Europa die in Brussel bedelen. Het hoofdstuk maakt duidelijk dat sociaal werk met deze doelgroep vraagt om maatwerk, samenwerking en een rechtengebaseerde benadering, waarbij nabijheid, vertrouwen en politiserend werken onmisbaar zijn om structurele uitsluiting tegen te gaan.

Het **concluderende hoofdstuk**, geschreven door Harm Deleu, Pascal Debruyne en Mieke Schrooten, nodigt uit om stil te staan bij de vele vragen en dilemma's die bedelen oproept, zowel op individueel als maatschappelijk niveau. Het verbindt de inzichten uit het boek en onderstreept dat bedelen geen eenvoudig probleem is, maar een praktijk die ons confronteert met de grenzen van solidariteit, de complexiteit van overlevingsstrategieën en de vraag wie mag bestaan in de publieke ruimte.

De **slotreflectie** van Filip Keymeulen brengt de inzichten uit het boek terug naar de Brusselse straatstenen. Vanuit zijn ervaring als straathoekwerker bij Diogenes vzw schetst hij een indringend beeld van het dagelijkse leven van mensen die bedelen, zoals Papusza, Karim, Bernard en Wilco. Hij benadrukt de rol van nabijheid en politiserend sociaal werk, maar ook de hardnekkige repressieve reflexen die blijven opduiken.

Een uitnodiging tot kijken, luisteren en begrijpen

Dit boek biedt geen pasklare antwoorden. Bedelen is geen probleem dat men met één maatregel oplost. Het is een praktijk die diepgeworteld is in sociale structuren, migratiedynamieken en ongelijkheid.

Wat dit boek wél wil doen, is uitnodigen tot kijken, luisteren en begrijpen, door stemmen samen te brengen die vaak ongehoord blijven. Het nodigt uit tot een open blik, voorbij clichés en simplificaties. En het roept op tot gezamenlijke reflectie over hoe we omgaan met kwetsbaarheid, solidariteit en publieke ruimte.

Als lezer word je uitgenodigd om je te bewegen in het spanningsveld tussen zichtbaarheid en onzichtbaarheid: tussen het ongemak van een bedelende moeder met kind en de structurele realiteit die haar daartoe dwingt. Tussen het beleid dat orde wil scheppen en de mens die probeert te overleven. De

sticker op de Kunstberg, '*J'existe*', fungeert als kompas: elk beleidskader en elke praktijk begint bij de erkenning van bestaan, en van het recht om gezien en gehoord te worden.

2. Bedelpraktijken in historisch perspectief: over opmerkelijke continuïteit

Hans Grymonprez

Bedelen is al eeuwenlang een zichtbaar en vaak omstreden fenomeen in het openbare leven. Het roept niet alleen vragen op over armoede, maar confronteert ons ook met diepgewortelde waarden, angsten en morele dilemma's in de samenleving. Zoals Dean (2012) treffend stelt, is bedelen een fenomeen vol symbolische betekenissen en morele raadsels. Bedelen blijkt in verschillende tijden als beledigend ervaren te worden (Erskine & McIntosh, 2008). Bedelpraktijken zijn echter heel divers en raken aan thema's als sociale uitsluiting, afwijkend gedrag en maatschappelijke verantwoordelijkheid. Alle spreken over bedelen maakt sociale verhoudingen zichtbaar (Depreeuw, 1988).

De maatschappelijke reacties tegenover bedelen zijn opvallend constant gebleven, zo luidt de centrale these in dit hoofdstuk. Van middeleeuwse landlopers, over grote groepen bedelaars in de steden van de 19e eeuw, tot bedelaars in de 21e-eeuwse toeristische binnensteden... men ziet hen doorgaans liever verdwijnen. Vooral in tijden van onzekerheid – en daarin lijken we vandaag heel zeker te leven – zijn mensen die bedelen 'de ander' en kan repressie de overhand nemen. Nochtans leken we met de opkomst van sociale zekerheid en de bijstand, de decriminalisering van landloperij en de invoering van sociale grondrechten definitief een andere weg op te gaan. Maar vandaag worden mensen die bedelen weer verantwoordelijk gehouden voor hun situatie en zelden erkend als mensen die proberen aan hun armoede te ontsnappen.

Deze bijdrage put niet uit één tijdsgewricht of periode, maar probeert inzichten te verwerven door eroverheen te kijken. Om de continuïteitsthese te onderbouwen, focussen we op drie thema's. Het eerste thema is de rol van mobiliteit en migratie. Bedelpraktijken hebben zich zelden gehouden aan grenzen. In de context van een nieuwe transnationale kwestie (Faist, 2014) overstijgen bedelpraktijken sociaal beleid en sociaal werk, die nog vaak sedentair zijn en aan de natiestaat of lokale grenzen gebonden zijn (Debruyne & Grymonprez, 2024; Schrooten, 2021; zie ook hoofdstuk 10). Het tweede thema behandelt de relatie tussen bedelpraktijken en de

neergang van gemeenschappelijke rechten in het vroegkapitalisme en de opkomst en achteruitgang van mensenrechten als kompas in het laatkapitalisme. Het derde thema legt de focus op de beeldvorming van mensen die bedelen, waarin 'de bedelaar' een gevaar vormt voor de maatschappelijke orde of een soort romantische rebel is die de samenleving een spiegel voorhoudt, of gewoon een mens is zoals alle mensen.

Rol van mobiliteit en migratie

De wisselwerking tussen bedelpraktijken enerzijds en mobiliteit en migratie anderzijds vormt een fundamenteel maar vaak onderbelicht aspect van de sociale geschiedenis van Europa. Door de eeuwen heen zijn mensen die bedelen herhaaldelijk het doelwit geweest van beleidsmaatregelen die erop gericht waren de armoede en ongewenste verplaatsing te beheersen van mensen op zoek naar een inkomen. Die maatregelen illustreren niet alleen hoe armoede werd gepercipieerd, maar ook hoe mobiliteit – vaak als bedreiging ervaren – gereguleerd werd via juridische, morele en ruimtelijke mechanismen van in- en uitsluiting.

Wortels: van oudheid tot middeleeuwen

De koppeling tussen bedelen en mobiliteit gaat terug tot de oudheid. Aristoteles onderscheidde de werkende arme (*pénēs*) van de passieve bedelaar (*ptōchós*) – een morele hiërarchie die later juridische implicaties kreeg en selectieve hulpverlening legitimeerde (Garnsey, 2007). De Romeinse *Lex Julia de ambitu* (46 v.Chr.) maakte bedelen strafbaar, terwijl eeuwen later de stadsautoriteiten in middeleeuws Europa hulp beperkten tot de lokale bevolking (Geremek, 1994). Hoewel mobiliteit een belangrijk kenmerk was van het dagelijkse middeleeuwse leven en religieuze bedelorden aanvankelijk veel bewegingsvrijheid genoten, werden zij al spoedig onderworpen aan wetgeving die de mobiliteit van rondzwervende bedelaars aan banden

moest leggen. In de praktijk werd bedelen vaak gedoogd, maar economische of politieke instabiliteit kon die tolerantie snel doen omslaan in repressie (Lis & Soly, 1979; Slack, 1990). De grote aantallen bedelaars en kreupelen werden ook steeds meer een 'affront' voor de in de late middeleeuwen opkomende stedelijke middenklasse.

Vroegmoderne periode: van tolerantie naar repressie

De reorganisatie van de armenzorg van religieuze zorg naar meer seculiere zorg in de 16e eeuw – zoals vooropgesteld in het *Subvum Pauperum* van humanist Vives of het Edict van 1531 van Karel V – gaf lokale overheden meer instrumenten in handen om op te treden. In deze periode verschoof het dominante discours: mobiliteit werd een symptoom van morele ontsporing en sociale ontwrichting. Het beleid reageerde met lijfstraffen, dwangarbeid en verbanning. Bedelen werd geframed als afwijkend gedrag dat de stedelijke orde bedreigde (Lis & Soly, 1979).

Henry Fielding merkte in zijn *An enquiry into the causes of the late increase of robbers* (1751) op dat enkel de eenvoudigen en zwakmoedigen zich tot bedelarij wendden, terwijl wie over meer kunst en moed beschikten, dieven of rovers werden. Vagebonden of rondtrekkende bedelaars kregen slechts tijdelijke hulp: een aalmoes voor één nacht of een gift om hun reis voort te zetten. Blijvende hulp was voorbehouden aan plaatselijke armen die inwonerschap konden bewijzen.

Landlopers, bedelaars uit andere gemeenten, werden verwijderd naar hun herkomstgemeente – een vroege vorm van sociale doorschuiving (Gillin, 1933). Deze praktijken werden als een verbetering gezien voor de wrede praktijken in de middeleeuwen, toen hardnekkige landlopers konden worden gebrandmerkt en verminkt (Govaerts, 2010). De uitbouw van de overzeese kolonies bood nieuwe uitkomsten: deportatie werd actief

ingezet, zoals bijvoorbeeld de uitwijzing van ruim vierhonderd ‘*Black Poor*’ uit Londen naar Sierra Leone (Galli & Rönnbäck, 2021). Deportatie diende meerdere functies: sociale controle, zuivering en mobilisering van arbeidskrachten.

19e eeuw: industrialisering en disciplineren

De industriële crisis van 1870 en verschillende landbouwcrises zorgden voor massale verarming en mobiliteit. De toegenomen aanwezigheid van bedelaars in de steden werd ervaren als verstoring. De reactie bestond uit opsluiting in werkhuizen en tuchtinrichtingen, waarin morele heropvoeding gepaard ging met disciplineren naar arbeid (Slack, 1990). Hitchcocks onderzoek (2005) toont aan dat werkhuizen een fundamentele tegenstelling belichaamden: ze ontmoedigden bedelen, terwijl ze ook fungeerden als laatste toevluchtsoord. Mensen die bedelden gebruikten werkhuizen strategisch binnen hun ‘*economy of makeshifts*’ (King & Tomkins, 2003), waarbij bedelen één overlevingstactiek was naast allerlei klein werk, informeel werk of diefstal. Tegelijk waren werkhuizen succesvol als afschrikking omdat ze punitief waren en mensen die bedelden op ‘hun plaats’ hielden.

In *The great transformation* betoogt Polanyi dat de laatste armenwetten in de 19e eeuw de arbeidsmarkt ‘bevrijdde’. Arbeid was niet langer verbonden aan sociale bescherming in de lokale gemeenschap (Polanyi, 1957). Arbeid werd koopwaar zonder garantie op sociale bescherming en leidde tot verregaande sociale ontwrichting met meer armoede, landloperij en bedelarij als gevolg.

Late 20e eeuw tot heden: uitsluiting terug van weggeweest

In de late 20e eeuw verschenen verbodsbepalingen of ‘anti-loiteringwetten’ tegen allerlei vormen van rondhangen die vooral daklozen en mensen die bedelen viseren. Dergelijke vaak juridisch vage wetten schenden mogelijk grondrechten, was steeds de kritiek. Onderzoek van het Federaal Instituut voor de Rechten van de Mens (FIRM) en het Steunpunt tot bestrijding van armoede toont aan dat 253 Belgische steden een bedelverbod hanteren dat in strijd is met mensenrechten (Commère et al., 2023, zie ook hoofdstuk 5).

De actuele framing van migranten als ‘anderen’ via EU-wetgeving, registratieplichten en lokale bedelverboden maakt dat onderbeschermde migranten gecriminaliseerd worden (Vrăbiescu & Kalir, 2019). Of het nu het bedelende migranten of lokale bedelaars betreft, gedwongen mobiliteit door verbodsbepalingen maakt deel uit van het bestaan als bedelaar. Verbodsbepalingen versterken bedelen als mobiele praktijk en bestendigen het beeld van de bedelaar als de ongewenste ander. Net zoals onderzoek nog vaak sedentair is (Mazzucato & Schapendonk, 2025) zien we dat praktijken die (toegang tot) rechten moeten garanderen ook sedentair zijn en er dus weinig in slagen bedelpraktijken door de lens van mobiliteit te zien (Debruyne & Grymonprez, 2024).

Gemeenschappelijke rechten en mensenrechten onder druk

De geschiedenis van armoede, bedelen en sociale uitsluiting in Europa wordt vaak verteld als een verhaal van vooruitgang: van middeleeuwse liefdadigheid naar moderne mensenrechten, van repressie naar sociale bescherming. Toch is deze verschuiving nooit volledig geweest. Dit vraagt om een kritische historische en sociologische analyse, waarin continuïteit minstens zo belangrijk blijkt als verandering (Lawrence, 2003). De

geschiedenis van de *commons* of ‘gemeenschappelijke rechten’ en hun teloorgang is hiervan een treffend voorbeeld. Dit thema illustreert hoe mechanismen van solidariteit in elkaar kunnen klappen, net zoals beschermingsmechanismen in de schoot van de sociale zekerheid of de doorwerking van mensenrechten ook onder druk staan (FIRM, 2025).

Oorsprong en aard van gemeenschappelijke rechten

De *commons* ontstonden in het middeleeuwse Europa als een fundamenteel systeem waarbij lokale gemeenschappen toegang hadden tot essentiële hulpbronnen, zoals weidegrond, bossen, water en brandstof. In Engeland werden deze rechten onder meer vastgelegd in de *Magna Carta* (1215) en het *Charter of the Forest* (1217), die het recht op toegang tot bossen en het gebruik van natuurlijke hulpbronnen beschermden. Deze rechten waren cruciaal voor het overleven van kleine boeren en landloze armen, die dankzij de *commons* hun inkomen konden aanvullen en hun gezinnen konden voeden.

De *enclosure*-beweging: van collectief naar privaat

De *enclosure*-beweging, die vooral in Engeland tussen de 18e en 19e eeuw op gang kwam, veranderde het landschap radicaal. Gemeenschappelijke gronden werden systematisch geprivatiseerd: ze werden omheind en toegewezen aan grootgrondbezitters, vaak met steun van de staat. Dit proces werd versneld door parlementaire wetten en economische motieven, zoals de wens om de landbouwproductie te verhogen en gronden efficiënter te exploiteren (Fiveable, 2024). In België vond een vergelijkbare ontwikkeling plaats, zij het met eigen accenten. Vanaf de 19e eeuw, onder invloed van industrialisatie en de opkomst van de moderne staat, werden ook

hier gemeenschappelijke gronden verkocht of herverdeeld. Dat gebeurt trouwens vandaag nog altijd met OCMW-gronden. De teloorgang van het platteland, industrialisering en verstedelijking droegen direct bij aan de toename van bedelarij in de 19e eeuw. Een wet uit 1847 maakte het mogelijk om ongecultiveerde gemeenschappelijke gronden op verzoek te verkopen, wat het proces van privatisering versnelde.

De gevolgen van de *enclosure*-beweging waren ingrijpend. Door het verlies van toegang tot gemeenschappelijke gronden verloren veel kleine boeren en landarbeiders hun bestaanszekerheid. Zij konden hun inkomen niet langer aanvullen of zelfvoorzienend leven, wat leidde tot economische kwetsbaarheid en armoede. In Engeland resulteerde dit in een massale trek naar de steden, waar de opkomende industrie weliswaar nieuwe, maar vaak precaire banen bood. Tussen 1750 en 1850 verdubbelde de Engelse bevolking en groeiden de steden explosief, terwijl het platteland leegliep (Scherer, 2022). Het aantal mensen dat tot bedelen werd gedwongen, nam sterk toe. Ook in België werden de sociale gevolgen snel zichtbaar. De privatisering van de *commons* vergrootte de ongelijkheid in landbezit en maakte de armen afhankelijk van liefdadigheid, informele economieën en bedelpraktijken.

Van liefdadigheid naar rechten: een onvoltooide breuklijn

De ontheemding en verarming leidden tot een toename van bedelen, informele economieën en afhankelijkheid van liefdadigheid. In de 19e en 20e eeuw werd deze afhankelijkheid steeds vaker als problematisch gezien, wat leidde tot pogingen om de aanpak van armoede en bedelen te moderniseren via wetgeving. De omslag van gunst naar recht (Maesele, 2012) werd bewerkstelligd met de installatie van het bestaansminimum in 1974 en het recht op maatschappelijke dienstverlening in 1976. Als sluitstuk van de sociale zekerheid ontstond een afdwingbaar recht op een

menswaardig bestaan en een plicht jegens de gemeenschap dit recht te garanderen. Samen met de invoering van de sociale grondrechten in 1993 en de decriminalisering van landloperij in datzelfde jaar leek een gunstregime definitief verleden tijd.

Toch blijkt de breuklijn van liefdadigheid naar rechten onvoltooid. Edward en Hughes (2009) wijzen op een preventieve wending in de tweede helft van de 20e eeuw, waarbij in specifieke omstandigheden oude strategieën uit de armenwetten opnieuw kunnen opduiken. In plaats van armoede te bestrijden via structurele oplossingen, dreigt het vermijden van ‘overlast’ door bedelende mensen en daklozen – bijvoorbeeld via samenscholingsverboden, gebiedsverboden en het opnieuw strafbaar stellen van bedelen – de overhand te nemen. Deze ontwikkeling past in wat Waddington (2005) ‘*civil libertarian pessimism*’ noemt: het geloof dat de toekomst van burgerlijke vrijheden vooral een verhaal van erosie is. In deze logica worden mensen die bedelen niet primair als rechthebbenden gezien, maar als potentiële bronnen van overlast of onveiligheid.

Enclosure, migratie en de hedendaagse relevantie

De erfenis van de *enclosure*-beweging werkt tot vandaag door in de manier waarop migratie, mobiliteit en bedelarij zich manifesteren. Voor de meest kwetsbaren – daklozen, migranten en etnische minderheden – blijft verplaatsing een kwestie van noodzaak in plaats van keuze. Onderzoek naar Roemeense Roma laat zien dat bedelen in West-Europese steden geen losstaand fenomeen is, maar een doordachte economische reactie op het verlies van gemeenschappelijke bestaansmiddelen, eerst onder het communisme en later binnen het kapitalisme. Migratie en bedelen vormen samen een overlevingsstrategie, ondersteund door sociale netwerken en collectieve migratiepatronen (Friberg, 2018; 2020). De criminalisering van bedelen, gekoppeld aan preventieve beleidstactieken en diepliggend racisme tegenover minderheidsgroepen, versterkt hun juridische, sociale

en economische uitsluiting. De structurele wortels van deze kwetsbaarheid liggen in het verleden, maar gelijkaardige mechanismen van uitsluiting zijn opnieuw actief.

Beeldvorming van mensen die bedelen

De manier waarop mensen die bedelen worden voorgesteld, zegt veel over hoe samenlevingen armoede, uitsluiting en sociale orde begrijpen en reguleren. Door de geschiedenis heen is de figuur van de bedelaar onderwerp geweest van uiteenlopende, vaak tegenstrijdige representaties. Dit laatste deel van het hoofdstuk onderzoekt beeldvorming als sociale constructies die bredere maatschappelijke waarden, angsten en machtsverhoudingen blootleggen. We onderscheiden drie terugkerende frames die elk onderliggende culturele, politieke en economische spanningen en ambivalenties weerspiegelen: romantisering, criminalisering en humanisering van de bedelaar.

Romantisering van de bedelaar

De figuur van de bedelaar heeft in de loop van de geschiedenis een complexe transformatie ondergaan, waarbij romantisering vaak fungeerde als een cultureel antwoord op maatschappelijke spanningen. Deze heroïsche of idealiserende voorstellingen – van vrijheidssymbolen tot morele kompassen – onthullen diepgewortelde ambivalenties over armoede, verzet en menselijke waardigheid (Geremek, 1994; Hitchcock, 2005).

In vroegmoderne Europese literatuur werden mensen die bedelen vaak neergezet als emblemen van vrijheid en vitaliteit, ondanks hun marginalisering. De 17e-eeuwse toneelstukken van Shakespeare, Fletcher en Brome portretteerden zwervers als komische, avontuurlijke figuren van wie het nomadische bestaan een vorm van autonomie belichaamde die de